

HAYATININ VE SANATININ ANA ÇİZGİLERİYLE
REFİK HÂLİD KARAY

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖZBALCI*

Edebiyat-ı Cedîde topluluğunun 1901 yılında dağılması üzerine bir hayli durgunlaşan san'at ve edebiyat faaliyetlerinin, II. Meşrûtiyet'in ilânından (1908) hemen sonra yeniden canlılık kazanmaya başlaması, 1901 ile 1908 yılları arasında yetişen yeni bir edebî nesil sayesinde mümkün olmuştur. Meşrûtiyet'in getirdiği hürriyet havasından faydalanarak gerçekten hummalı bir kalem faaliyetine girişen, çok farklı edebî anlayış ve dönemleri yaşayan, bilhassa 1914'lü yıllardan sonra şiirden roman ve hikâyeye, tiyatrodan gazeteciliğe kadar edebiyatın hemen her türünde teknik ve estetik yapı itibarıyla başarılı pekçok esere imzasını atmış bulunan bu neslin tesirleri, edebiyatımızda Cumhuriyet'ten sonra da daha uzun yıllar kendisini hissettirecektir.

Bu nesle mensup kalem sahiplerinden birisi de, sayıları 40'ı bulan eserleriyle edebiyatımızın en velûd yazarları arasında yer alan **Refik Hâlid Karay** (Doğ. 15 Mart 1888 - Öl. 18 Temmuz 1965)'dir. Gazeteci, mizah yazarı, hikâyeci ve romancı olarak tanınan Refik Hâlid, başlangıçta **Fecr-i Âti** topluluğu içinde yer almakla beraber, bilhassa 1917'li yıllardan itibaren **Millî Edebiyat Hareketi**'ne katılarak ölünceye kadar bu hareketin rûhuna uygun çok çeşitli konu ve türlerde yazdığı yazılarıyla son devir edebiyatımızın en popüler yazarları arasında yer almıştır. Batıya açık, kültürlü ve yenilik taraftarı, maddî imkânları iyi olan bir aile ortamında yetişmiş olan Refik Hâlid, istikrarlı bir öğrenim görmemiştir. 1900-1906 yılları arasında Galatasaray Lisesi'ne devam ettiyse de burayı bitirememiştir. 1907'de Hu-

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi.

kuk Fakültesi'ne geçmiş, bir ara Maliye'de memurluk yapmış, 1908 Meşrûtiyetinin ilânı üzerine de okulu ve memurluğu bırakarak tamamiyle yazı hayatına atılmıştır. Zaten bu arada, gerek aile çevresinde ve gerekse mektepler arasında mekik dokurken, kendisinde doğuştan var olan yazarlık kabiliyetini de geliştirmiş, yazmak ihtiyacı onda bir tutku hâlini almıştır. Kültürlü bir aile ortamında küçük yaşlardan itibaren Batılı yazarları ve bilhassa **Maupassant**'ı okuması, bizden de **Servet-i Fünûn** mensuplarını tanıyıp sevmesi, onun üzerinde gerekli tesirleri göstermiş ve daha ilk yazılarıyla dikkatleri üzerine çekmesine vesile teşkil etmiştir.

Hayatından Bazı Çizgiler :

Refik Hâlid, sanatı üzerinde hayatının önemli tesirleri olan yazarlardandır. Biz bu makalemizde esas itibarıyla onun hayatından çok sanatı üzerinde durmaya çalışacağız. Ancak, yaşadığı hayatın onun sanatının gelişmesinde büyük tesirleri olduğunu düşünerek, zaman zaman hayatının önemli noktalarına dönmemiz de gerekecektir.

Mizah ve hiciv nev'indeki yazılarından bir kısmını ihtiva eden **Sakın Aldanma, İnanıma, Kanma** adlı eserinde, «Tam doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bende muharrirlik istidâdı pek çocukken, henüz onbir-oniki yaşlarında kendisini gösterdi; hem de çoğu kimsede olduğu gibi, başlangıçta, şiir şeklinde...» dedikten sonra, «Bu sıkıntılı şâirlik devrem, bereket uzun sürmedi. Hemen nesre atıldım ve bir rahat nefes aldım.» diye de ilâve eden yazardan, gerçekten, onun şiirle de uğraştığını gösteren bir manzûme elimizde mevcut değildir. Sanatkâr yaradılışlı, kabiliyetli ve mahâretli kimselerin yazarlık hayatlarının ilk yıllarında duygularını umûmiyetle şiir şeklinde ifade etmeye çalıştıkları bilinmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, gençlik çağının heyecanlı yıllarında o da şiirle uğraşmış, hiç olmazsa şiiri sevmiş; fakat bu onda, sâdece gelip geçici bir heves olarak kalmıştır. Onu asıl büyük sanatçı yapan, 1908'de henüz yirmi yaş civarında iken atıldığı yazı hayatında, ölünceye kadar ve mizah, hiciv, fıkra, hâtıra, tiyatro, makale, hikâye, roman gibi çok çeşitli konu ve türlerde kaleme aldığı nesir yazıları olmuştur.

Önceleri daha çok mizah ve hiciv ağırlıklı siyasî gazete fıkraları yazan Refik Hâlid'in, «**Ayşe'nin Talihi**» adını taşıyan ilk hikâyesi, 1909 yılında **Muhit** mecmuasında yayınlanmıştır. Bu tarihten itibaren devrin **Servet-i Fünûn, Resimli Kitap, Muhit, Cem, Kalem** gibi tanınmış mecmualarıyla bazı gazetelerinde yazıları harâretle aranılan yazar, muhalefet temaları işleyen siyasî ve hiciv yüklü yazıları sebebiyle **İttihat ve Terakki Hükümeti** tarafın-

dan 1913'de **Sinop**'a sürülür. Bu ilk sürgün hayatının sona erdiği 1918 yılına kadar **Sinop, Çorum, Ankara, Bilecik** gibi şehirlerde dolaşır ve bir çok Anadolu köy ve kasabasını gezerek Anadolu insanının yaşayışını yakından görmek imkânlarını bulur. Nitekim bu sürgün hayatı onun için çok faydalı olmuş, sanatına açılan yeni bir kapı görevi görmüştür. Gezdiği yerlerde görüp yaşadıklarından ilham alarak sonradan yazdığı **Memleket Hikâyeleri**'nde, Anadolu insanının yaşayışını bütün canlılığı ile ve en ince çizgilerine varıncaya kadar çok realist bir şekilde dile getirdiği görülecektir.

1918 yılında **Ziya Gökalp**'in de yardımıyla İstanbul'a dönerek yeniden gazeteciliğe başlayan Refik Hâlid, 1920'de «**İstanbul'un İç Yüzü**» adını taşıyan ilk romanını yazar. Bundan iki yıl sonra, 1922 yılında çıkardığı «**Aydede**» adlı mizah dergisinde, İstanbul hükümetini tutarak **Millî Mücadele** hareketi aleyhine yazılar yayınlaması yüzünden meşhur **yüzellilikler** listesine alınır ve millî kuvvetler İstanbul'a girdiği zaman da Türkiye'yi terk etmek zorunda kalır. **Suriye**'ye giderek **Halep**'te yerleşir. Orada da gazeteciliğe devam eden yazar, günlük gazete yazıları yanında hikâye ve romanlar yazmayı da sürdürür.

Bu sefer yurt dışında ve ikinci defa olarak yaşadığı bu onbeş yıllık sürgün ve gurbet hayatı da edebiyatımızın lehine olacak ve yazar, bu dönemde, sonradan «**Gurbet Hikâyeleri**» adı altında bir kitapta toplayacağı, vatan hasretini ve vatan sevgisini konu edinen hikâyelerini yazacaktır.

Refik Hâlid'in, çıkarılan af kanunundan faydalanarak 1938 Temmuzunda yurda döndükten sonra da gazeteciliğe devam ettiği görülür. Ancak, artık bu dönemde yazdığı yazılarda politikanın kokusu pek sezilmez. Sosyal hayatla, halkın çeşitli meseleleri ve edebî konularla ilgili temaları daha çok işler. Gazetecilik ve fıkra yazarlığı dışında, bu yıllarda ayrıca roman sahası ile de çok yakından meşgul olur. İşe ilk defa, dışarda sürgünde iken yazdığı **Yezidin Kızı, Çete** ve **Sürgün** gibi romanlarını gazetelerde tefrika ederek başlar. Böylece edebî hayatının yeni ve çok önemli bir dönemine girmiş olan yazar, köşesine çekilerek ve kendisini tamamiyle sanat ve edebiyat meselelerine adıyla, kalem faaliyetlerini ölünceye kadar sürdürür ve sayıları onsekizin üstünde olan romanları ve öteki yazılarıyla son dönem yazarlarımız arasında haklı bir şöhret elde eder.

«**Tiryaki Hasan Paşa ve Kaniye Müdafaası**» ile «**Deli**» adlarını taşıyan iki de piyes yazdığını bildiğimiz Refik Hâlid'in eser verdiği asıl sahalara fıkra, sohbet, hâtıra, hikâye ve roman sahalarıdır. Onun sanatının ana çizgilerini kavrayabilmek için bütün bu türlerde ortaya koyduğu eserleri çeşitli yönlerden kısa da olsa bir tahlile tâbi tutmak faydalı olacaktır.

Fıkra (kronik), sohbet, hâtıra ve makaleleri :

Şüphesiz buradaki fıkra sözünden maksat, gazete ve dergilerde gördüğümüz, günlük konulara dokunup geçen, bazan ciddi, bazan yarı alaylı küçük yazılardır. Bunların, içinde mutlaka bir nükte ve hiciv unsuru bulunan halk fıkraları ile de ilgisi yoktur. Gazete fıkracısı (kronikör), halk fıkralarında esas olan nükte ve hiciv unsuru ile bağımlı olmaksızın, istediği konuyu ele alıp kendisine göre işleyebilir. İsterse, Refik Hâlid'in bilhassa yaptığı gibi, mizah ve hicivden de faydalanabilir. Fakat, bu fıkralarda esas ve kuvvetli olması gereken taraf, daha ziyâde tenkit unsurudur. Bunlarda, fikrin açık ve güzel bir şekilde anlatılması da şarttır. Ayrıca, küçük ve belirli bir sûtunda ve daha ziyâde aktüel bir konuda fikir ortaya koymak ve okuyucunun dikkatini çekmek de bir hayli güç olduğu için, bu fıkralarda dil ve üslûbun düzgün, akıcı ve âhenkli olması da gerekir.

Refik Hâlid'in fıkralarını bütün bu açılardan ele alıp değerlendirdiğimiz zaman, onun çok başarılı bir fıkra yazarı (kronikör) olduğunu görürüz. Başlıca fıkralarını **Bir İçim Su** (1931), **Bir Avuç Saçma** (1939), **İlk Adım** (1941), **Makyajlı Kadın** (1943), **Tarıya Şikâyet** (1914) ve **Üç Nesil-Üç Hayat** (1943)* adlı kitaplarında toplamış bulunan Refik Hâlid, 1929-1930 yıllarına kadar yazdığı fıkralarında çoğunlukla politik konuları ele alıp işlemiştir. Çok kuvvetli bir muhalefet teması, bu dönem içinde yazdığı fıkralarının esasını teşkil eder. Fakat, bunun yanında edebî, fikrî, sosyal konularda ve aynı dönemde yazdığı mizah ve hiciv ağırlıklı yazılar da pek az sayılmazlar. Politik konularda yazdıklarını bir yana bırakıp, büyük bir çoğunluğu **Sakin Aldanma İnanma Kanma** (1915), **Kirpinin Dedikleri** (1916), **Ago Paşa'nın Hâtıraları** (1918), **Ay Peşinde** (1918), **Guguklu Saat** (1922) ve **Tanıdıklarım** (1922) gibi kitaplarda toplanmış bulunan bu ikinci tip yazılar üzerinde duracak olursak, yazarın bu çeşit yazılardaki sanat gücünü de kolayca farkedebiliriz. Her şeyden önce, bu yazılarda insanı ürperten bir lirizmin varlığını kabul etmek lâzımdır. Daha çok bir sohbet havası içinde yazılmış olan bu yazılarda, **Memleket Hikâyeleri**'nde gördüğümüz katı Anadolu realizminin bir başka şekilde ifâde edilişi ile karşı karşıya geliriz. Yazar **Sinop**, **Çorum**, **Bilecik** ve diğer şehirlerde geçirdiği günlerini, bu yöreler halkının yaşayış şekillerine, hayat görüşlerine, zevk ve eğlencelerine ait bilgilerle de süsleyerek dile getirdiği bu yazılarıyla bizi, Anadolu insanının o kendine has dünyasına çekip götürmektedir. Anadolu baharlarını bir tasvir edişi ve bu baharları yaşayan insanlarımızı öyle bir anlatışı var ki, bu yazıları okurken insanın memleketini sevmemesi, memleketiyle gurur duymaması, âdetâ imkân-

* Parantez içindeki rakamlar kitapların ilk baskı tarihleridir.

sızlaşıyor. Yazarın üslûbu, bu güzelim memleketi daha da sevimli kılıyor. Bu yazılarda insana, kederiyle, sevinciyle, arzularıyla somutlaşan Anadolu insanı gülümsüyor. Bazan da bunlar arasında, **Millî Mücadele** yıllarının Anadolu sunu, ümitsiz ve karamsar bir tablo hâlinde gözler önüne seren yazılar yer alıyor. Ayrıca yazar, karı-koca münâsebetleri, geçimsizlikler, evlenme şekilleri, Anadolu kadınlarının özel dünyaları ile ilgili de pekçok yazı kaleme almıştır.

«**Tanıdıklarım**» adlı kitapta yer alan yazılarda ise, topluma daha değişik bir açıdan bakılıyor. Bu yazılarda yazar, tanıdığı, arkadaş olduğu veya herhangi bir sebeple kendileri hakkında bilgi sahibi olduğu kimselerin fizikî ve ruhî portrelerini çizerken, aynı zamanda, toplum haytına girmiş çeşitli tipleri de, iyi ve kötü yönleriyle tanıtmış oluyor. Böylece, toplumun sağduyusuna tercüman olarak, halkın değer verdiği tipleri, onların sevilen veya sevilmeyen davranışlarıyla birlikte ortaya koymuş oluyor.

Refik Hâlid'in fıkra ve makalelerinde, toplumun basit ve umursanmaz gibi görünen çok çeşitli problemlerini ele alıp incelemek suretiyle, onlardan toplum yararına önemli neticeler çıkarma, onlarla ilgili olarak çok yapıcı, yol gösterici görüş ve fikirler ileri sürme gibi özellikler de vardır. 1938'de affedilerek yurda dönüş yaptıktan sonra gazeteciliğe devam ettiğini yukarıda söylediğimiz yazarın, 1944 yılından itibaren angeje edildiği **Akşam Gazetesi**'ndeki yazıları bu bakımdan bilhassa dikkat çekicidir. Bu gazetenin sağ alt köşesinde ve «**Günler Geçerken**» başlığı altında kaleme aldığı fıkralarının konularını, yazar, her türlü sosyal problemlerle edebî meselelere ve halkın ihtiyaçlarına ait konulara tahsis etmiştir. Adı geçen gazetenin 1944 ve müteakip yıllara ait koleksiyonları karıştırıldığı zaman görüleceği üzere, Refik Hâlid bütün bu konularda gerçekten yapıcı tenkitler yapar, tekliflerde bulunur. Üzerinde en fazla durduğu konular arasında İstanbul'un güzelliği ve İstanbul hayatı ile **Türk Dili** meselesi de vardır. Yazar, «**İstanbul'un İç Yüzü**» adlı romanında 1918 öncesinin İstanbul'u ile sonrasının İstanbul'unu karşılaştırırken nasıl bedbîn ve karamsarsa, İstanbul'un eski güzelliğini gittikçe kaybetmekte olduğunu nasıl söylüyorsa, aynı şeyi bu dönemdeki fıkralarında da yapmakta, İstanbul'un sanat eserlerine, güzelliğine ilgi duymayan şahıs ve kuruluşları hırpalamakta ve yeni İstanbul'un eski İstanbul'a nisbetle bir enkaz, bir vîrâne olduğu kanaatine varmaktadır.

Onun bu dönemde yazdığı fıkralar arasında dil konusunu işleyenler de çoğunluktadır. Dilimizin kendi imkânları ve kâideleri içinde sadeleşmesini savunan yazar, merakımızı giderecek her türlü sözlere ve tabirlere yer veren mükemmel bir lûgate olan ihtiyacımız üzerinde ve Türkçe'nin zengin-

liğini kaybetmemesi konusunda, bir sanatçı olarak ısrarla, endişe ile durur; fikirler ortaya atar, güzel ve zengin Türkçemizin bu vasıflarını kaybetmemesi için çâreler düşünür, çözümler teklif eder ve dilin aleyhine olacak her türlü şahsî tasarrufun karşısına geçer. Refik Hâlid'in dil konusundaki bu titizliği sebepsiz değildir. O, daha ilk yazılarından itibaren Türkçe'yi en iyi kullanan yazarlardan birisidir. Köklü bir millî dil şuuru ve sevgisine sahiptir. Türkçe'nin inceliğini ve güzelliğini kültürlü bir kadın olan annesinden öğrenmiştir. Ayrıca bu dil zevkinin oluşmasında bütünü ile ailesinin ve içinde yaşadığı çevrenin de büyük etkisi vardır. Bunun içindir ki dil konusuna çok önem vermiş, Refik Hâlid Türkçesi diye anılan bir çığır açmayı başarmış nâdir bir şahsiyettir.⁽¹⁾

Refik Hâlid, her konuda bizzat gördüklerini ve yaşadıklarını çok iyi kullandığı dil'i ve kuvvetli üslûbu sâyesinde oldukça canlı ve çekici bir şekilde ifade etmeyi başarmış bir sanatçudur. Onun yazılarında gözlemin önemli bir payı vardır. Bu bakımdan, «Refik Hâlid gördüğünü gösterebilmek kudretine mâlik olmuş bir muharrirdir ve şüphe yok ki kendisini tamamen müstakil bir sahib-i kalem addetmek için bize selâhiyet-i kâmile veren şey de onun bu kudretidir.»⁽²⁾ diyen Fazıl Ahmet Aykaç'a katılmamak mümkün değildir.

Fıkrasının konusunu bir-iki cümle ile ortaya koyan Refik Hâlid, sonra hemen esas fikre geçer ve fıkrasını umûmiyetle bir soru cümlesi ile veya başkalarına ait beyitler, tabirler ve sözlerle bitirir. Bunu yaparken mizah ve hiciv unsurlarından da büyük ölçüde faydalanır. Ama bizce onun fıkralarında fikir unsuru daha çok hâkimdir. Mizah ve hiciv, onun anlatımında zaten tabii olarak vardır. En ciddî yazılarında bile, onları okuyanda tatlı, hoş bir tesir bırakan gizli bir mizah mutlaka bulunur. Oldukça hafif, ince ve zarif bir mizah unsuru, üslûbu içinde âdetâ erimiş gibidir. Hattâ bu yüzden, bazı fıkraları ile hikâyeleri kesinlikle ayırdedilemezler. Fıkradan bozma birçok hikâyesi olduğu gibi, bazı hikâyeleri de fıkra serbestisi ve rahatlığı içinde yazılmış hissini verirler. **Koca Öküz, Boz Eşek, Yatır** vb. hikâyeleri buna örnektir. **Bir İçim Su, Bir Avuç Saçma, Makyajlı Kadın, Üç Nesil-Üç Hayat** gibi eserlerinde yer alan birçok fıkrasını da bir hikâye zevki içinde okumak mümkündür. Yazılarının taşıdığı bu özellik, onlardaki mizah ve hiciv unsurunun ipekten bir tül perde ile örtülerek gizlenmiş oluşundan ileri gelir. Yazıları ilk anda sevimli ve güldürücüdür. Fakat az düşünülünce ve perde hafif aralanınca, acı bir gerçekle kesin olarak karşı karşıya geli-

(1) Osman Nuri Ekiz, Refik Hâlid Karay : Hayatı, Sanatı, Eserleri, İstanbul 1984, s. 11 ve 17.

(2) Fazıl Ahmet (AYKAÇ), «Refik Hâlid'in Kitabı : Kirpinin Dedikleri», Servet-i Fünûn Dergisi, C. 42, Sayı : 1079, yıl : 1912.

nir. Yazar mizahla hicvi birbirine o kadar ustalıkla karıştırmıştır ki, okuyucuyu önce tesiri altına alan sevimlilik ve tatlılık, yerini hemen acı ve buruk bir duyguya terk eder. Onun bu özelliği için Yakup Kadri, haklı olarak, «Kalemi de tebessümü kadar iğneli bir edip»⁽³⁾ demekten kendini alamaz.

Refik Hâlid'in bütün yazılarında gördüğümüz sade, akıcı dil ile canlı ve sürükleyici üslup fıkralarında da kendini gösterir. Fıkra ve makalelerindeki hâkim unsur, hiç şüphesiz tabiiyet, samimiyet ve zarifliktir. Yazarın bu tür yazılarında, mizah ve hiciv olsun veya olmasın, çok kuvvetli bir tesir ve telkin kudreti olduğu ise muhakkaktır. Her gün karşılaştığımız basit konular üzerinde fevkalâde dikkat etmesini bilir. Osman Nuri Ekiz'in tesbit ettiği gibi, onu bazan herkesçe kanaat hâline gelmiş bir duygu ifâde ederken görürüz. Fakat o burada bile güzel ve inandırıcıdır. Onun asıl başarısı tabiiyetindedir.⁽⁴⁾ Basit konular, onun sade ve işlek dili, âhenkli ve canlı anlatımı ile bambaşka bir özellik kazanırlar. Hafızası ve dikkat kabiliyeti çok kuvvetlidir. Gördüklerini olduğu gibi aklında tutar ve sonra onları dikkatlice yazıya geçirir. Bir mülâkata verdiği cevapta, fıkra ve makale türlerine ait görüşlerini, «Fıkra ve makale gibi gündelik yazılar, bir mecburiyet tahtında ve her yerde ve her şart dâhilinde yazıldığı için, bunlarda fazla kusur bulmak da haksızlık olur. Her şeyden önce bu yazıların kolay ve zevkle okunması önemlidir» şeklinde açıklar.⁽⁵⁾ Yazar burada bir mütevazilik örneği vermektedir. Aslında onun fıkra ve makaleleri, bu türlerin en az kusurlu olanları arasında sayılabilir.

Adı geçen yazısında Fazıl Ahmet Aykaç, onun hiciv ve mizah gücü ile ilgili olarak şunları söylüyor : «Refik Hâlid'in fantezileri ilk yayınlandıklarından beri, bir mecmua içinde, Refik Hâlid etiketini taşıyan bir parça, daima gördüğümüz eşya ile dolu bir vitrinden nazarı dikkati münhasıran kendine celbeden mümtaz, zarif bir (biblo) hâlinde manzur oluyordu.» Daha sonra Refik Hâlid'in üslûbunun ne eskilere, ne de yenilere benzemediğini, onun yazılarının burada hiç görülmemiş, başka memleketlerden getirilmiş «meta-ı nefis» olduğunu ifâde eden Aykaç, «Tamâmen yeni ve zarif bir nesir okumak isteyenler, Refik Hâlid imzasını mutlaka araştırıyordu» diye de ekliyor.

Ondan, «Neş'eli, hoşsohbet, nükte-perdâz, nikbin, epikürist bir adamdır; eğlenceyi sever; alayı pekçok sever ve alay etmesini pek iyi bilir; câzibeli ve sevimli bir adamdır» diye söz eden Rıza Tevfik,⁽⁶⁾ Refik Hâlid'de

(3) Yakup Kadri (KARAOSMANOĞLU), «Refik Hâlid», *Eşref Dergisi* 1909, S. 51.

(4) Osman Nuri Ekiz, a.g.e., s. 21.

(5) Refik Hâlid Karay, «Mülâkat», *Yeni Gün Mec.*, Sayı : 1, C : 1, 1939.

(6) Rıza Tevfik (Bölükbaşı), «Millî Türk Edebiyatı ve Refik Hâlid», *Yeni Gün Mec.*, Sayı : 3-5, C : 1, 1939.

doğuştan yanyana bulunduğunu söylediği mizah ve hiciv kabiliyetinin ortaya çıkmasında Anadolu'da yaşadığı sürgün hayatının önemli rol oynadığına işaret ettikten sonra, onu, yedi yüz senelik Türk edebiyatının en büyük mizah ve hiciv yazarı (**Humoristé=mezzâh**) olarak nitelendirir. Adile Ayda ise, fıkra yazarı Refik Hâlid'i bir yazısında şu şekilde tanıtmaktadır : «Refik Hâlid'in fıkraçılığı akliselim, zekâ, kültür ve görgü zemini üzerine işlenmiş harikülâde bir üslûbdur. Temiz, veciz, leziz, oynak ve kıvrak bir üslûb».(7)

Refik Hâlid'in sanatını ve şahsiyetini böyle olumlu yönde değerlendiren daha pek çok örnek göstermek mümkündür. O, çok zor beğenen kişilerden birisi olan Yahya Kemâl'e göre bile, Meşrûtiyetten sonra ortaya atılan edebî nesil içinde en fazla tebârüz eden bir çehredir. Yazıda muayyen bir nev'in temsilcisi olmuş, bir düziye iyi ve itinâlı eserler vücûda getirmiş, büyük oranda okuyucu kazanmış, Türkçeye yeni bir çeşni vermiş, hemen hemen daima neş'eli ve canlı; görüşte husûsiyet ve yazışta hüner göstermiş bir muharrirdir.(8) Daha 1913'lü yıllarda gazete ve dergilerdeki yazıları harâretle aranan, takdirle okunan gazeteci, fıkra ve makale yazarı, mizah ve hiciv ustası Refik Hâlid'in bu başarıyı elde etmesinde, yaşadığı iki sürgün hayatının yanında, hiç şüphesiz seçtiği konular, dil ve üslûbu, tasvir ve gözlem kudreti ile yaradılıştan sahip olduğu üstün mizah kabiliyeti büyük bir rol oynamıştır.

İnsanları ve eşyaları benzetme ve mukayese etme yolu ile takdim etmede de çok üstün bir başarı gösteren Refik Hâlid, edebî hâtıralarını da kaleme almıştır. Son derece işlek, lirik, âhenkli bir dil ve üslûb ile yazılmış olan bu hâtıralar, onun uzun yazı hayatında karşılaştığı çeşitli olaylarla sanat ve edebiyat hakkındaki görüşlerini dile getirirler. Yazarın zevkle okunan bu hâtıralarını **Minelbâb İlelmihrâb** (1964) ve **Bir Ömür Boyunca** adlı eserlerinde buluruz. İkincisi henüz kitap hâlinde yayımlanmamıştır. Önce, 30 Mayıs 1964'ten başlayarak 45 sayı **Yeni Tanin**'de, sonra da 1985 yılında **Tarih ve Toplum** dergisinde tefrika edilmiştir.

Hikâyeleri ve hikâyeciliği :

Refik Hâlid bize sâdece iki hikâye kitabı bırakmıştır : **Memleket Hikâyeleri** (1919) ve **Gurbet Hikâyeleri** (1940).^{*} Ancak bu iki kitapta yer alan hikâyeler, onun bu türdeki başarısını ve kudretini göstermeğe kâfi gel-

(7) Adile Ayda, «Refik Hâlid'in Romanları», **Cumhuriyet Gazetesi**, 23.7.1947.

(8) Yahya Kemâl, **Siyâsi ve Edebî Portreler**, Baha Matbaası, İstanbul 1968, s. 47.

^{*} Rakamlar kitapların ilk baskılarını göstermektedir. Bu yazıda esas alınan baskılar ise «İnkılâp ve Aka Kitabevleri» tarafından 1964'de yapılmıştır. Yazıda geçen sayfa numaraları bu baskılara aittir.

mektedir. O itibarla, onun hikâyelerini ve hikâyeciliğini değerlendirirken, «Yalnız Türk edebiyatında değil, Rus ve Amerikan edebiyatlarından sonra, hikâyecilikte, cihan ölçüsünde ön plânda bir yer işgal edebilir bir hikâyecimizdir.» hükmünü veren Halide Edib Adivar'a katılmamak mümkün değildir. Halide Edip, aynı konuda şunları da söyler: «Hikâyeci Refik Hâlid, unutulmaz tiplerden bir resmi geçit yaratmış ve memleket davalarına zarif, hafif bir sûrette değinip geçmiştir; o kadar hafif ki, bu velûd manzaraları bu eşsiz kalem arasındaki temasın daha esaslı, daha yakın olmamış olduğuna esef etmek bile mümkündür.»⁽⁹⁾

«Ben Anadolu'yu bir köylü olarak gördüm ve anlattım» diyen Refik Hâlid'in **Memleket Hikâyeleri**, çığır açmak bakımından bugünkü hikâyeciliğimizin nüvesini teşkil eder. Bu hikâyeler kötü ve acı yanları olduğu kadar, iyi ve neş'eli yanları da gören bir **Maupassant realizmi** içinde yazılmıştır. Anadolu'nun sefâleti, geriliği kadar, asilliği ve yüceliği de anlatılmıştır. Yazar, viraneler ve bozkırlar arasında, mamureler, gülistanlar da olduğunu göstererek Anadolu'yu her yanıyle anlatmıştır.⁽¹⁰⁾

Refik Hâlid'in hikâyeleri, konuları bakımından çeşitlilik gösterirler. **Yatık Emine** (s. 7-30), **Şeftali Bahçeleri** (s. 31-39), **Sarı Bal** (s. 55-62) gibi sosyal konulu olanlar çoğunlukta olmakla beraber, gurbet ve hürriyet duygularını dile getirenleri, tarihî konuda olanları, birtakım ferdî meseleleri işleyenleri de vardır. Ancak, şunu hemen belirtmek gerekir ki, onun sosyal konulu olmayan hikâyelerinde de vak'ayı umûmiyetle bir şahıs sürüklemesine rağmen, yine de bir toplum yarası veya köy, kasaba, şehir insanların hayatlarına ait bir mesele üzerinde durulduğu görülür. **Memleket Hikâyeleri**'nde yer alan hikâyelerden **Garez** (s. 148 - 152) hariç, hemen tamamı Cumhuriyetin ilânından önce yazılmışlardır. Bu hikâyelerde, Anadolu'nun cumhuriyet öncesinde ve bilhassa **Millî Mücadele** yıllarındaki durumu gözler önüne serilmiş, o dönemlere ait köy, kasaba ve şehir insanların hayatı, ayrı ayrı ve kendi tabii çevreleri dâhilinde verilmiştir. Anadolu'nun çehresi, gerçek şekli ile ancak bu hikâyelerde edebiyatımıza konu olmuştur. Yazar, bizzat yaşadığı hayatı, gezdiği yerleri ve o yerlerin insanlarını, kısaca Anadolu insanının hayatını, en ince teferruatına kadar bu hikâyelerde dile getirmiştir. Oldukça basit ve değersiz gibi görünen her olaydan üstün, çekici ve sürükleyici hikâyeler çıkarmasını bilen Refik Hâlid'in hikâyelerini güzelleştiren ve unutulmaz yapan sırrı, onların gerçek hayat sahnelerini yansıttığı olmalarında aramak lâzımdır.

(9) Halide Edib Adivar, «Küçük Hikâye ve Yeni Amerikan Edebiyatı», **Edebiyat ve Sanat Gazetesi**, Sayı : 18, Mayıs 1947.

(10) Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, C : 3, s. 343, İstanbul 1966.

Teknik itibariyle **Memleket Hikâyeleri**'ne tamâmen benzeyen **Gurbet Hikâyeleri**'nde yazar, yaşadığı hayatın tabii bir neticesi olarak, daha ziyâde gurbette olmanın yarattığı teessürleri, vatan ve hürriyet duygularını, memleket hasreti çeken insanların içinde bulunduğu çeşitli ruh hallerini işlemiştir. Bu hikâyeler, aynı zamanda uzak diyarların, yabancı insanların ve birtakım egzotik olayların hikâyesidir. Bunlar çoğunlukla yazarın ikinci sürgün hayatını yaşadığı Suriye ve çevresinde kaleme alınmış hikâyeler oldukları için o yöre insanların hayatlarına ait bazı garip çizgileri ve çöl gecelerinin esrârengiz havasını aksettirdikleri gibi, yer yer hâtıra türünün özelliklerini de taşırlar. **Keklik** (s. 28), **Akrep** (s. 31), **Güneş** (s. 47) gibi hikâyeler, bu bakımdan bilhassa dikkat çekicidirler.

Yeni Gün Mecmuası'nın kendisi ile yaptığı mülâkattan öğrendiğimize göre (bak, dipnotu : 5), Refik Hâlid için hikâye yazmak, roman yazmaktan daha zordur ve hikâye, küçültülmüş komprime roman demektir. Yazara göre, roman yazmak için meydan geniştir, vakit müsaittir. Halbuki hikâyede sütun mahduttur. Evvelâ alâka çekecek bir başlangıç bulmaya mecbursunuz. Sonra gelecek satırlar, vakanın izahıyla birlikte o merakı devam ettirecek. Asıl güç nokta da hikâyenin son bırakacağı tesirdir... Hikâyeleri eskiden beri güçlkle düşünür, güçlkle yazarım.»

Muhtemelen bu güçlük sebebiyle olacak, 1939'lu yıllardan sonra artık yeni hikâyeler yazmıyarak kalemini gazete yazılarına ve roman yazmaya adanmış Refik Hâlid'in hikâyeleri, umûmiyetle normal bir başlangıca sahiptir. Giriş ve anlaşılabilir tarafları yoktur. Yazar hikâyelerine birkaç şekilde başlar. **Küs Ömer** (s. 71) şahıs tasviri, **Şeftali Bahçeleri** (s. 31) tabiat tasviri, **Yatır** (s. 86) çevre tasvirleri, **Koca Öküz** (s. 40) ve **Hakkı Sükût** (s. 108) zaman tasvirleri ile başlayan hikâyelerdir. Herhangi bir konuşmayla veya doğrudan doğruya vakaya ait bir olayla başlayan hikâyeleri de vardır. Girişten sonra yazar, olayları normal bir tarzda birbirine ekleyerek vakayı geliştirir. Bitişlere de önem verir. Hikâyelerinin sonunda anlaşılması güç bir nokta kalmamasına bilhassa dikkat eder. Sözü geçen mülâkata verdiği cevapta, hikâyelerin nasıl bitirilmesi gerektiği konusunda şunları söyler : «Asıl güç nokta, hikâyenin son bırakacağı tesirdir. Bunun gâyet kuvvetli ve dimağda iz bırakıcı olması şarttır. Bizde bazı hikâyeler, berbat fıkralar gibi 'e sonra' dedirtiyor.»

Tabiat, zaman, şahıs ve yer tasvirlerinde oldukça başarılı olan yazarın hikâyeleri, çok kuvvetli tasvirlerle doludur. Bu sâyede, hikâyenin geçtiği çevre okuyucu gözünde her hâliyle canlanır ve okuyucu o çevre insanları ve onların hayatları ile bir anda haşır-neşir olur; kendisini, yıllarca o çevrede ve o insanlar arasında yaşamış gibi hisseder. **Şeftali Bah-**

çeleri (s. 31) hikâyesinde, Anadolu'nun «Sa'dâbâdı» olarak adlandırdığı kasabanın tasvir edilişi ile aynı hikâyedeki tabiat tasvirleri ve Şaka (s. 63) adını taşıyan hikâyedeki zaman tasvirleri, bu bakımdan fevkalâdedirler. Yazar, fıkra ve makalelerinde olduğu gibi hikâyelerinde de gözleme büyük bir değer vermektedir. Gördüklerini ve duyduklarını bir fotoğraf makinası gibi tesbit ettikten sonra, onları hikâyelerinde zengin bir malzeme olarak kullanmakta oldukça mahâretlidir.

İsmail Habib Sevük, Refik Hâlid'in hikâyelerindeki şahıslar için şunları söyler : «Hikâyelerinin eşhası gözle görülür, elle tutulur gibi canlıdır. Hayatta gördüklerimizi belki onlar kadar tanımayız bile.»⁽¹¹⁾ Bu tesbit doğrudur. Gerçekten de, onun hikâyelerindeki karakterler çevreleri ve sosyal seviyeleri içinde çok iyi canlandırılmışlardır. Yazar, şahıslarını dış çevreleri ile birlikte vermekte büyük başarı gösterir. Ondaki psikolojik tahliller de girift ve sıkıcı değildir. Vak'ayı belli noktalarda kesip uzun tahlil ve tasvirlere girişmez. Tahliller daha ziyâde kısa cümleler hâlinde yapılmışlardır ve bunlar vak'a içerisinde âdetâ erimiş gibidirler. Onun hikâyelerinde sıkıcı bir şekilde uzayıp giden, bir yama hissini veren tahliller yoktur. Dil ve anlatımdan sonra hikâyelerini sevimli kılan unsurlardan birisi de, bize göre, vak'ayı kesmeksizin yapılan bu tahlil metodunu tatbikte gösterdiği üstün başarıdır.

Refik Hâlid'in dil ve anlatımı, hikâyelerinde de oldukça sade ve akıcıdır. İstanbul söyleyişini en güzel kullanan yazarlarımızdan olduğunu söylemek, hiç de mübalâğalı olmaz. Bir kere dil konusunda çok titiz bir yazardır. Cümleleri, Türkçe'nin gramer kurallarına tamâmen uygundur. Onun dilinde aksaklıklara, ihmal ve tekrarlara pek rastlanmaz. İhtiyaca göre en uygun kelimeyi seçmede ve kullanmada mâhirdir. Cümleleri pek uzun sayılmazlar. Dilinde Farsça ve Arapça terkipler yok denecek kadar azdır. Buna karşılık, bilhassa **Memleket Hikâyeleri**'nde, halk dilinin en güzel örneklerini, hikâyenin geçtiği köy, kasaba veya şehir halkının kendilerine has dillerinin bütün özelliklerini, onun dilinde bulmak mümkündür. Dil konusunda gösterdiği titizlik, onu üslûpçu bir yazar yapmıştır. Açık, sade, temiz bir dille ve dikkatlice kurulmuş cümleler, onun akıcı ve canlı üslûbunu meydana getirmiştir.

Netice itibarıyla Refik Hâlid her bakımdan sağlam yapıli hikâyeler yazmıştır. Hikâyelerinde teknik bir kusur yoktur. Konuları çoğunlukla sosyaldir ve hayatın mizaha ve iğnelemeğe müsâit taraflarından seçilmişlerdir. Vak'alar normal bir başlangıç ve tabii bir cereyan içindedir. Hareket un-

(11) İsmail Habib (Sevük), **Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 1925.

suru normal ve sürükleyicidir. Tasvir ve tahliller başarılı ve ölçülüdür. Dil ve anlatım, kusursuz, sade, akıcı, canlı ve âhenklidir. Gözlem, hikâyelerinde de esas tutulmuştur.

Romanları ve romancılığı :

Refik Hâlid, edebiyatımıza, bir kısmı henüz kitaplaşmamış bulunan yirmiden fazla roman kazandırmıştır. Bu romanlar ilk yayınlanış sırasıyla şunlardır : **İstanbul'un Bir Yüzü** (1920), **Yezidin Kızı** (1939), **Çete** (1939), **Sürgün** (1941), **Anahtar** (1947), **Türk Prensesi Nilgün** (1950), **Mapa Melikesi Nilgün** (1950), **Bu Bizim Hayatımız** (1950), **Nilgün'ün Sonu** (1952), **Yer Altında Dünya Var** (1953), **Dişi Örümcek** (1953), **Bugünün Saraylısı** (1954), **İkibin Yılın Sevgilisi** (1954), **İki Cisimli Kadın** (1955), **Kadınlar Tekkesi** (1956), **Karlı Dağdaki Ateş** (1956), **Dört Yapraklı Yonca** (1957), **Sonuncu Kadeh** (1965). Bunların dışında yazarın daha önce çeşitli gazetelerde tefrika edilmiş birkaç romanı daha vardır. Son bir-iki yıl içinde kitap hâline getirilmeğe başlanmış olan bu romanları da **Ayin Ondördü**, **Yüzen Bahçe**, **Ekmek Elden Su Gölde** ve **Yerini Seven Fidan** adlarını taşımaktadır.

Refik Hâlid'in roman türü ile ilgili görüşleri şunlardır : «... Açık hava, güzel hava, manzara, şu ve bu... saçma şeyler bunlar. Fıkra ve makale gibi gündelik yazılar bir mecburiyet tahtında her yerde yazılan yazılardır. Fakat roman bunlara benzemez, dekordan ziyade zamana muhtaçtır. Meselâ yazdığım **Anahtar**, iki seneden beri zihnimde yavaş yavaş canlanan bir romandır. Tipler bu zaman zarfında ağır ağır görüldü ve elle tutulur bir hâle geldi. Nasıl başlayacağımı buldum ve başladım. Eser yarısına geldikten sonra da nasıl bitireceğim bir gün kendiliğinden doğdu. Roman yazarken öyle kıyı-köşe, tenhâ yerlere çekilmem. Şehir kalabalığı isterim. Pencereden baktım mı bir insan kalabalığını, halkın nasıl geçtiğini görmeliyim. Çünkü romanda insan yaşatılıyor. Bir kimyager için laboratuvar ne kadar lüzumlu ise, bir romancı için de şehir kalabalığı o kadar lüzumludur. O insan kaynaşması arasında romancı, başkasının hiç ehemmiyet vermediği bir tip bulabilir ve belki o tip de romanın kahramanı olur. Hattâ o tip muharrir bir hikâye de ilham eder.»⁽¹²⁾

Bu düşüncelerinden anladığımıza göre, Refik Hâlid, diğer yazılarında olduğu gibi romanlarında da gözleme çok değer ve önem veren realist bir romancıdır. O, romanlarını yazarken hayattan aslâ uzaklaşmaz, hayatı olduğu gibi yaşamak ve yaşatmak ister. Onun bu gerçeğe, bütün romanların

(12) Cemâlettin Bildik, «Bu Anahtar Neleri Açar?» **Akşam Gazetesi**, 28 - 29 Aralık 1946.

da akla uygun bir değişmezlik içinde sadık kaldığı görülür. O itibarla, Âgâh Sırrı Levend, bir yazısında, «O, hayatı naklederken, tanıdığımız insanları gözümüzün önüne sererek, tipleri kendine has tasvirleriyle canlandırmakta, tahlilde eksik kalan tarafları bu tasvirlerle tamamlayarak, bize yaşanan hayatın romanını vermektedir» diyerek yerinde bir hükme vardıldıktan sonra, şunları da ekliyor : «Hakikatte, nüfuz etmekten ziyade kurnazca yakalayıp ustaca tesbit eden, her temasta eşya ve tabiatı renk ve çiçek, sebze ve meyva menşurundan geçiren oynak bir zekâ cilvesi, onun eserlerinin en hâkim vasfıdır. Tasvirlerle özlük, tiplere de canlılık veren bunlardır.»⁽¹³⁾ Gerçekten de Refik Hâlid, okuyucuyu, baharın güzel renk ve kokuları kadar kendisine çekebilen tasvirleri ve canlı tipleri ile, edebiyatımızın en güzel romanlarını yazmış olan romancılarımızdandır. O, romanlarında, bir sanatçı estetiğı ile yaşanan hayatı bütün incelikleriyle görmeyi ve gösterebilmeyi başarmıştır.

Refik Hâlid, bir salon adamı olarak tanınmasına ve epiküryence bir hayat yaşamasına rağmen, romanlarının konularını daha çok çeşitli sosyal olaylar teşkil eder. **İstanbul'un Bir Yüzü** (ilk baskısındaki adıyla **İstanbul'un İç Yüzü**), **Yezidin Kızı**, **Çete**, **Sürgün**, **Anahtar** ve bilhassa **Bu Bizim Hayatımız** adlı romanları, hayâle tamâmen ilgisiz olarak cemiyetin, içinde yaşadığımız hayatın müşterek ve canlı bir meselesini ele alıp işlemiş romanlardır. Bunların içinde ferdî konulu bir roman olduğu hissini en çok uyandıran **İstanbul'un Bir Yüzü** bile, gerçekte tamâmen sosyal konulu bir romandır. **İsmet** adındaki kadın kahramanının hâtıraları şeklinde ve onun ağzından nakledilen bir konuya sahip bulunan bu romanda, 1908 öncesinin İstanbul'u ile sonrasının İstanbul'u mukayese edilir ve 1908 öncesi İstanbul'unun çok daha huzurlu ve çok daha şahsiyetli bir şehir olduğu mesajı verilir. Romanda, devrin tanınmış birtakım kişileriyle bunların çevresinde gelişen çok farklı sosyal ve siyasî olaylar, türeyen harp zenginlerinin **Millî Mücadele** yıllarında yaşadığı hayat, kendisi de bir harp zengini olan İsmet hanım tarafından sosyal bir tenkide tâbi tutularak takdim edilir. Böylece eski İstanbul'un daha şahsiyetli ve önemli, buna karşılık, yeni İstanbul'un bir enkaz, bir vîrâne olduğu sonucuna varılır. İsmet hanım hâtıralarını şu cümlelerle bitirmektedir : «Gurbette, yabancı diyarlarda kalmış gibiyim. Yerime, evime, menbaima dönmek arzusunun bir açlık gibi içimi bayılttığını duyuyorum. Aynı İstanbul'un içinde İstanbul'u arıyarak ve artık bulamıyacağımı pek iyi anlıyarak hiçkırâ hiçkırâ ağlamak istiyorum. Ben İstanbul'un, eski İstanbul'un, o şahsiyetli ve güzel İstanbul'un içyüzünü afacancasına tanıyan bir evlâdiyim; onu ben ne iyi anlardım... Sanki o da bana ayrıca,

(13) A. Sırrı Levend, «Anahtar», Sanat ve Edebiyat Gazetesi, 1947, S. 29.

herkese yaptığından fazla yüreğini açardı. İşte ben bu pek iyi tanıdığım ve pek çok sevdiğim vücudu kaybettim. Ona yanıyorum, onun hasretini çekiyorum.»

Dikkat edilirse, romanın merkez kişisi olan İsmet hanımın ferdî ıstıرابının tamâmiyle cemiyetten kaynaklandığı görülür. Cemiyetin pekçok meselesini 1944'ten sonra yazdığı fıkralarında da fazlaca işlediğini yukarıda ifade ettiğimiz Refik Hâlid, bir şahsı ele alıp onun şahsî ıstıرابını dile getiren ferdî karakterde bir roman yazıyormuş gibi görülürse de, ele aldığı şahsın ıstıرابı genellikle cemiyetten gelir, yani asıl kaynak ve sorumlunun cemiyet olduğu üzerinde durulur.

Yezidin Kızı'nda işlenen konu, Zeliha adlı zengin bir Yezidi kızının aşkı ile de süslenen vatan ve hürriyet sevgileri, gurbette vatana karşı duyulan hasrettir.

Çete, ilk bakışta ıssız ve tenhâ köşelerde yaşanan bir aşkın romanı gibi görülür. Halbuki, romanın macera düşkünü kadın kahramanı Nina'nın aşığı olan Adana Sultanisi Fransızca öğretmeni Nezh Suad (Kıran Bey)'in şahsında savunulan asıl gerçek, üzerinde durulan asıl tez, **Çete**'nin kaleme alındığı 1939'lu yıllarda Antakya ve çevresi halkının Türk ve buraların da Türklere ait olduğu tezidir. **Çete** ideolojik yönü ağır basan bir romandır.

Sürgün, bir sürgünün yabancı diyarlardaki çile dolu hayatının, yokluk, perişanlık, parasızlık ve kısaca, sefâlet psikolojisinin romanıdır. Fakat bu psikolojinin arkasında asıl dile getirilen yine memleket hasretidir, vatan sevgisidir. **Sürgün**'de bu duygular, beceriksiz ve cesâretsiz Hilmi Efendi'nin şahsında fevkalâde güzel bir şekilde canlandırılmaktadır.

Anahtar'da, Kenan-Perihan çiftinin yaşadığı hayat örnek gösterilmek suretiyle, modern veya sosyetik olarak vasıflandırılan ailelerin yaşayışları, karı-koca münasebetleri, çiftler arasındaki karşılıklı şüphelenmeler ve bunun doğurduğu aile müessesesini sarsıcı sonuçlar anlatılmakta, buna bağlı olarak yine cemiyet hayatının bazı cepheleri tenkid edilmektedir.

Bu Bizim Hayatımız, yüksek sosyete muhitlerinde sık sık karşılaşmakta olan olayların objektif ölçüler içinde yapılan bir tahlil ve tenkidinden ibarettir. Bu roman, yasadışı evlenmelerin, sahipsiz bırakılan çocukların, huzursuz ana-babaların, bakımsız çocukların ve pişmanlıkların romanıdır, ama bütün bunların arkasında sarsılan bir cemiyet hayatı, yıkılan veya hor görülen gelenek ve görenekler vardır. Bu romanda ayrıca, cemiyetin gidişine ayak uyduramadığı için rûhen sarsılan ve bir dualizmi yaşamak zorunda kalan bir neslin dramı da sergilenmektedir.

Refik Hâlid'in burada sâdece beş tanesi üzerinde kısaca durduğumuz bütün romanları ayrı ayrı incelenecek olursa, bunların hemen hepsinde cemiyetten kaynaklanan bir derdin, bir çilenin, bir yakınmanın dile getirildiği görülür. Bu birkaç romanın konusu bile, yazarın roman anlayışı hakkında bize gerekli bilgiyi vermektedir. Âgâh Sırrı Levend'in, «**Bu Bizim Hayatımız**» adlı romanı değerlendirirken sarfettiği şu sözler, onun roman anlayışına ve romanlarıyla okuyucuya vermek istediklerine oldukça açıklık getirmektedir. Şöyle diyor Â. Sırrı Levend : «... Koca bir milletin varlığı, küçük bir tarih dönemi içinde, keyfiyeti, yaşayışı, görüşü ve anlayışıyla birdenbire değişmiştir. Değişmeyen tarafları da yok değil. Fakat, bizi düne bağlayan Doğu medeniyetinin gelenek ve görenekleri birer birer yıkılmıştır. Bunun içindir ki, kaybolan bu hayatı kendi tipleriyle canlandıran sanat eserlerini görünce, eski resimlerle dolu bir aile albümü ele geçirmiş gibi seviniyoruz. Orada dedelerimizi, anamızı, babamızı ve bütün aile çocuklarını, eski kıyafetleri içinde kendilerini birer birer anarak nasıl zevkle seyrediyorsak, bu gibi eserlerde de, eski toplum hayatının çeşitli evrelerini hep o merak, hep o heyecanla takibediyoruz... İşte Refik Hâlid Karay bunu yapmıştır.»⁽¹⁴⁾

Refik Hâlid'in roman kahramanları, yerli ve yabancı, çok değişik sosyal tabakalara mensuptur. Aynı zamanda zengin bir şahıs kadrosuna sahip olan bu romanlarda, kadınların çoğunluğu teşkil ettikleri görülür. Ancak bu şahıslar daha ziyâde dış görünüşleriyle, kılık-kıyâfetleriyle ele alınırlar; yazar onların iç dünyaları üzerinde derinlemesine durmaz. Fakat, bazı şahıslarının dikkat çekici, orijinal taraflarını, mizahtaki ustalığını da kullanmak sûretiyle oldukça başarılı bir şekilde sunar. O, iç dünyanın, ruh âleminin tahlilinden çok dış dünyanın tasvirine önem veren bir romancıdır. Bütün romanlarında vak'alar normal bir tertip ve kuruluştadır. İç içe girmiş, karışık olaylar pek yoktur. Her roman muayyen bir olayla başlıyor ve bu daha başka olaylarla beslenerek vak'a sürükleyici bir şekilde geliştiriliyor. Hareket unsuru her romanında kuvvetlidir ve ilgiyi sürdürecektarzd aaylanmıştır. Onun romanları sağlam bir tekniğe sahiptir.

Bütün romanlarında tasvir ve tahkiye unsurları da kuvvetli ve başarılıdır. Vak'a, baştan sona kadar, insanı şaşırtan çok düzenli bir tempo ile devam eder gider. Tasvirleri canlıdır ve vak'anın seyrini aksatacak, ilgiyi dağıtacak şekilde dağınık ve hayalî değildir. Realist bir yazar olan romancı, gözleme son derece önem verir. Tasvirlerinin gerçeğe uygunluğuna bilhassa dikkat eder. Münir Ebcioğlu, onun tasvir ettiği yerleri bizzat gezip gördüğünü bile yazıyor.⁽¹⁵⁾

(14) Â. Sırrı Levend, «Bu Bizim Hayatımız», *Türk Dili Dergisi*, C : 7, S. 75, 1957.

(15) H. Münir Ebcioğlu, *Kendi Yazılarıyla Refik Hâlid*, Semih Lütüfî Kitabevi, İstanbul 1943.

Giyim-kuşam ve şahıs tasvirlerinde de aynı titizliği gösteren romancı, bu tip tasvirlerinde de oldukça realist davranır. Şahıslar onun romanlarına kendi tabii hüviyetleriyle girerler. Böylece yazar hayatın gerçeklerinden uzaklaşmamış olur. Onun şahıslarına cemiyette her zaman rastlamak mümkündür. Cemâlettin Bildik'in yukarıda sözünü ettiğimiz yazısından öğrendiğimize göre (bak, dipnotu : 13), yazarın romanlarındaki şahıslarla ilgili görüşü şöyledir : «Onlar ahbaplık ettiğim birer dost gibi canlıdırlar; bütün yüz hatlarına kadar tanırım. Gözlerinin rengini de tanırım. Belki onları, şimdi tanıdığım kadar yazıda belirtememişimdir. Fakat kafamda herhangi bir canlı mahlûktan daha canlıdırlar. Yolda rastlıyacağımı bile sanırım». Bu sözler onun realist roman anlayışına ne derece bağlı olduğunu apaçık göstermektedir. Zaten aynı yazıda, kendisinin, «Ben her şeyden evvel realist bir muharririm. Hakikate mutabakatı olmıyan hiçbir tahlilim ve tasvirim yoktur. Ne yazdımsa muhakkak onun hayatta bir örneği ve bir eşi vardır» dediği de zikredilmektedir.⁽¹⁶⁾

Bütün yazılarında yaşayan Türkçe'yi büyük bir ustalıkla kullanan Refik Hâlid'in romanlarındaki dil ve üslûp da dikkat çekici bir güzelliكتedir. Nitekim, Münir Ebcioğlu'nun naklettiğine göre (bak, dipnotu : 15), Ziya Gökalp onun için «Türkçe'yi en iyi yazan muharrirdir» dermiş. Prens Sabahaddin ise, ona, «Meşrûtiyetin bize getirdiği yegâne Avrupaî yenilik» gözü ile bakarken, Hâlid Fahri Ozansoy da, «Türk edebiyatının bu büyük kuyumcusuna, bu eşsiz sanatkârına muhakkak ki en güzel üslûbu borçluyuz» diyerek takdirlerini ifâde edermiş.

Gerçekten de Refik Hâlid'in dil ve üslûbu, bütün bu söylenenlere lâyük bir güzelliكتe ve değerdedir. Dili kullanırken katıyken yapmacıklığa kaçmayan yazarın sade ve akıcı bir dili vardır. O, dil konusunda da realisttir ve hayatın gerçeklerine, dilin inceliklerine bağlıdır. Her şeyden önce dilimizi iyi bilir ve onu bir kuyumcu sadakatiyle işler. Canlı, kıvrak, âhenkli ve orijinal bir üslûba sahiptir. Cümlelerini kurarken kelimeleri büyük bir titizlikle seçmesi ve her birinin üzerinde gramer kurallarına dikkat ederek inceden inceye durması, üslûbunu güzelleştiren sebeplerin başında gelir. Şahıslarını kendi mahallî şiveleriyle konuşurması ise, üslûbunun bir başka özelliğini teşkil eder. O itibarla, Prof. Kenan Akyüz'ün de işâret ettiği gibi, onun özelliklerinden söz edilirken, şahıslarının daima kendi toplumsal çevreleriyle birlikte verildiklerini, konuşma dilini ve üslûbunu bütün tabîlik ve canlılıkları ile yaşadığını da kaydetmek gerekir.⁽¹⁷⁾

(16) Refik Hâlid'in roman ve hikâyeleri hakkında daha geniş bilgi için bakınız : Doç. Dr. Şerif AKTAŞ, Refik Hâlid Karay, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları : 655, Türk Büyükleri Dizisi : 6, Ankara 1986.

(17) Prof. Kenan Akyüz, «Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri», Türkoloji Dergisi, C. 2, S. 1, s. 177-179, D.T.C.F. yayınları, 1965.

Netice olarak şunları söyleyebiliriz ki, Refik Hâlid, 1920'de yayınlanan ilk romanından başlayarak bütün romanlarında, hikâyelerinde ve öteki yazılarında toplumsal gözleme büyük ölçüde önem ve değer vermiş ve bunda başarı da göstermiştir. Romanları teknik bakımdan umûmiyetle kusursuz sayılabilirler. Çevre, toplum ve psikolojik tasvir ve tahlillerde samimî, olgun, ölçülü ve sadedir. Son derece realist bir anlatımı vardır. Süsten, hayâl unsurlarından faydalanmayı sevmemesi, anlatımının tabii ve samimî olmasına yol açmaktadır. Anlatmak istediklerini sıkılmadan, kendini zorlamadan, olduğu gibi ve kolaylıkla anlatmada üstün bir başarı gösterir. Kısaca, eserlerinin ve şahsiyetinin taşıdığı bütün bu özelliklerle Refik Hâlid, İkinci Meşrûtiyet'ten sonra kalem faaliyetine başlayan ve uzun süre fıkra, makale, hikâye ve roman dünyamızda sesleri en fazla duyulan birkaç büyük yazarımızdan birisi olarak değerlendirilip hatırlanmaya devam edecektir.